

az alacsony népességének és a meglehetősen kedvezőtlen földrajzi fekvésének. A fentiek fényében negyedik tanulságként levonható az is, hogy – tekintettel a Pósnál által a bevezetőben is említett nemzeti elfogódottságokra német, illetve lengyel részről – magyar kutatóként van értelme egyetemes történelmi témákkal (is) foglalkozni, mint a Német Lovagrend poroszországi története, pontosan az akármilyen irányban történő elköteleződés veszélyére való tekintettel, a harmadik fél *sine ira et studio* nézőpontja miatt.

Bradács Gábor

CLEMENS AIGNER – GERHARD FRITZ – CONSTANTIN STAUS-RAUSCH (HG.)

DAS HABSBURGER-TRAUMA

Das schwierige Verhältnis der Republik Österreich zu ihrer Geschichte

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2014. 147 o. ISBN 9783205789178)

A Habsburg-dinasztia sorsa több mint 600 éven keresztül elválaszthatatlanul összefonódott Ausztria és Magyarország történelmével.

Érthető, ha a XX. század egyik emblemikus és meghatározó alakjának számító Habsburg Ottó halála után is jelentős mértékben foglalkoztatja a közvéleményt a család múltja, jelene és jövője, mai szemmel pedig felértékelődik az uralkodásukkal fémjelzett időszak. Az osztrák szakemberek által Habsburg traumaként jellemzett témakörre vonatkozó, a legújabb kutatásokat összefoglaló kötet a maga nemében egyedülállónak mondható. Már a cím is szinte sugallja a téma rendkívüli összetettségét, valamint a megközelítések és értelmezések sokféleségének lehetőségét.

A tanulmánykötet előszavában annak szerkesztői leszögezik: az első világháború utáni első Osztrák Köztársaságban már távolságtartással közelítettek a Habsburgok 600 éves regnálásának problémaköréhez, a Habsburg-éra emlékeivel manapság is mindenhol találkozhatunk Ausztriában. A dinasztia szerepét Ausztria történetében néhány kivételtől eltekintve nem tárgyalták szakszerűen és kritikusan, a témakörrel leginkább csak népszerűsítő kötetek vagy cikkek születtek.

A könyvben található kilenc tanulmány közül az első Dieter A. Binder nevéhez köthető, aki az 1918 után a legitimitizmussal való, állami szinten megnyilvánuló kokettálásról ír. Elemzi az osztrák keresztényszocialisták hozzáállását az első világháború kitöréséhez, bemutatja a pártvilágégés alatti viszonyát az uralkodóhoz és általában a Habsburgokhoz. Részletesen vizsgálja a párt szerepét I. (magyar királyként IV.) Károly császár 1918. októberi lemondásában és az első Osztrák Köztársaság létrejöttében. Foglalkozik a Habsburgok vagyonát elkobzó, valamint a Habsburg-ház tagjait Ausztriából kitiltó 1919. áprilisában elfogadott törvény részleteivel, I. Károly Svájcba távozásával, a köztársaság megszületésének körülményeivel. Bemutatja a két világháború közötti időszakban a Habsburg restaurációs kísérletek és lehetőségek osztrák politikai vezetők részéről – elsősorban külpolitikai nyomásra – történt elutasításával.

Rudolf Logothetti tanulmányában Habsburg Ottó és a katonaság viszonyát járja körül. Az első világháború után elterjedt nézet magyarázatával kezdi mondandóját, amely szerint a Habsburgok voltak felelősek az annak kitöréséért. Kiemeli, hogy a császári és királyi tisztikar mennyire lojális volt a dinasztiahoz, az Osztrák Köztársaság hadseregében e régi, alacsonyabb beosztású tisztiek döntő szerephez jutottak az új haderő felépítésében és vezetésében. Kihangsúlyozza, hogy 1938-ban a Monarchia katonaiskoláiban tanult tisztikar által vezetett osztrák haderő kész lett volna a német megszállás ellen megvédeni hazája függetlenségét, de erre nem került sor. Megtudhatjuk, hogy Habsburg Ottó 1938. februárjában Schuschnigg kancellárnak írt levelében felszólította őt a kancellári szék átadására számára abban az esetben, ha úgy érzi nagyon erős rajta a német nyomás. A kancellár egyértelműen nemet mondott erre a megoldásra, ami akkor Ausztria végzetét jelentette volna. A szerző azután elemzi az osztrák tisztikar helyzetét az Anschluss után: összesen 680 tisztet és tisztviselőt bocsátottak el a Szövetségi Hadseregből, sokan viszont tovább szolgálták Hitlert.

Logothetti kiemeli Habsburg Ottónak a második Osztrák Köztársaság idején a közös európai biztonságra és külpolitikára irányuló törekvéseit, végül tudomást szerzünk arról, hogy 1991-től az Európai Unió többnemzetiségű hadseregének létrehozásáért emelte fel szavát. A szerző kiemeli: gondolkodásában a Monarchia soknemzetiségű hadseregétől eljutott az Európai Unió soknemzetiségű haderejéig.

Eva Demmerle tanulmányában Habsburg Ottó elűzését és Ausztriába történt ismételt beutazását választotta témájául. Az 1945–1966 közötti időszakról van szó, amikor a Habsburgokat részben felelőssé tették a második világháború elvesztéséért, ebben az időszakban vált Ottó világpolitikussá. A szerző felvázolja Ottó élettörténetét 1945-től kezdődően, bemutatja az osztrák pártok belpolitikai csatáit az országba történő beutazásával és a Habsburg vagyon visszaadásával kapcsolatban. Részleteket tudunk meg Ottó 1961-ben aláírt, az uralkodói ambícióiról való lemondásáról szóló dokumentum osztrák részről történt fogadtatásáról, továbbá az osztrák bal és jobboldali pártok csatározásait Ottó beutazásával kapcsolatban, egészen 1966 őszéig, amikor is a számára kiállított osztrák útlevelel látogathatót el először Ausztriába.

Norbert Leser a szociáldemokráciának a Monarchia visszatérésétől való félelmét és a Habsburgokról a második világháború után az osztrák társadalomban és a politikában alkotott kép problémakörét választotta tanulmánya témájául. Bemutatja az 1945 utáni osztrák szociáldemokrata politikai elit, a párt vezetőinek, irányzatainak viszonyát a Habsburg kérdéshez, valamint Ottóhoz az idő során. Feleleveníti az Osztrák Szociáldemokrata Párt vezetőinek találkozásait Ottóval, továbbá az egyes kérdésekben közöttük kialakult együttműködést.

Peter Parenzan tanulmányában azt vizsgálja, milyen nyomot hagytak a művészetben és a kultúrában a Habsburgok? Röviden felsorolja, mely uralkodók voltak meghatározók a Habsburg-dinasztia tagjai közül, akik kulturális téren maradandót tudtak alkotni: ide sorolja VI. Károlyt (1711–1740), Mária Teréziát (1740–1780), II. Józsefet (1780–1790), II. Lipótot (1791–1792), I. Ferencet (1792–1835), I. Ferenc Józsefet (1848–1916). Bemutatja azokat az intézkedéseiket, amelyek fontosak és meghatározóak voltak kulturális téren. Kiemeli, hogy Bécs az opera és a zenei kultúra, a színházi élet, a képzőművészek fellegvárává is vált a XVIII–XIX. században. Megemlíti, hogy az uralkodócsaládnak köszönhető többek között a számos, Ausztriában manapság is létező katolikus ünnepnap, valamint aláhúzza, hogy a zsidókkal szembeni tolerancia is nagymértékben segítette a tudományok és művészetek fejlődését. Felhívja a figyelmet a Sissi kultusz külföldi turistákat Ausztriába csábító erejére, akinek neve nem utolsósorban az 1950-es években az életéről forgatott és mára kultusszá vált film eredményeként vált ismertté szerte a világon. Megtudhatjuk, hogy az egykori Habsburg udvari bútorokat, berendezési tárgyakat és az udvarnál használatban volt étkészleteket ma is használják az osztrák közigazgatásban és az államelnök vagy a kancellár fogadásain.

Gerhard Jelinek a médiákban élő Habsburg-képet járja körül tanulmányában. Kihangsúlyozza, hogy a mai osztrák médiában a dinasztia tagjait nagyon ritkán említik meg, még mindig a romantikus beállítás jellemző, amit többek között a Sissi filmekből ismerhetünk. Úgy véli, a Monarchia egykori utódállamaiban (pl. Csehország, Magyarország) sokkal nagyobb az érdeklődés a korszak iránt, mint Ausztriában. Felhívja a figyelmet a történelmi dokumentumfilmek készítésének hiányára. Megemlíti, hogy pozitív példák is vannak: pl. Habsburg Ottó temetését élőben közvetítette az osztrák állami televízió, továbbá, hogy több produkciót készítettek a Habsburg szempontból is fontos Nagy Háború kitörésének 100. évfordulójára. Az 1814–1815-ös bécsi kongresszus és az első világháború centenáriuma kapcsán az eddig élő Habsburg kép megváltoztatásának szükségességét emeli ki a médiákban, különösen Ferenc József és I. (IV.) Károly szerepének újragondolását tartva fontosnak.

Roland Girtler a Habsburgok mint előkelő, rebellis és önféjú emberek témakörét vázolja fel tanulmányában. Véleménye szerint az előkelőséghöz a Habsburgok esetében a család nagysága, a régi történelmi gyökerek is hozzátartoznak, kiemeli az évszázadokon át folytatott sikeres házassági politikájukat, amelynek segítségével az összes európai uralkodócsaláddal rokonságba kerültek. Ír a dinasztia rebellis tagjairól, akik rangon alul ösültek, mint pl. Ferenc Ferdinánd trónörökös. Részleteket tudunk meg az udvari étkezési szokásaikról, az udvari bálokról és fogadásokról, valamint ami abból a mai napig tovább él, továbbá a temetkezéseikről, nevezetesen a család egyes tagjainak a bécsi Kapucinusok kriptájában történő eltemetésének körülményeiről. A szerző úgy véli, a jelképek és az ünnepségek rituáléja a Habsburg időkben maradt a mai osztrák társadalomra.

Manfried Welan Ausztria és a Habsburg-ház 1918 utáni viszonyát tárgyalja tanulmányában. A Monarchia utódállamai közül Ausztriában maradtak meg az 1918 előtti régi jogi szabályozások. Megállapítja, hogy a mai osztrák politikai és jogi intézmények fontos elemei még Ausztria–Magyarország fennállásának idejéből származnak. Bemutatja, I. (IV.) Károly hogyan alakította át Ausztriát 1918 őszén a mai értelemben vett jogállammá, és hogyan vált az ország köztársasággá. Részletesen ír az 1919-ben elfogadott Habsburg-törvény rendelkezéseiről, amelyben minden joguktól és tulajdonuktól megfosztották őket Ausztriában.

Habsburg Károly – a dinasztia feje napjainkban – tanulmányában a Habsburg-család jövőbeni szerepéről osztja meg véleményét az olvasókkal. Kiemeli a több évszázados történelmi hagyományok ápolásának fontosságát, a család jövőjét elsősorban európai családként látja, vagyis alapvetően az európai alapértékek határozzák meg annak jövőjét. Hangsúlyozza a birodalmi gondolat, a folyamatosság, a konzervativizmus, a segíteni akarás, a multikulturális és soknemzetiségű államok létezésének fontosságát.

A könyv végén összefoglaló található az 1922-től napjainkig működő Maximiliana elnevezésű, Osztrák Katolikus Honfitársi szervezet és az ennek keretében szerveződött ún. akadémiák történetéről. A kötetet a szerzők rövid életrajza valamint személynévmutató egészíti ki.

A könyvet a szakemberek mellett, elsősorban a Habsburg-dinasztia több évszázados története iránt érdeklődő olvasóközönség figyelmébe ajánlom.

Balla Tibor

DEBORAH S. CORNELIUS

KUTYASZORÍTÓBAN

Magyarország és a II. világháború

(Rubicon Ház, Budapest, 2015. 496 o. ISBN 9789639839120)

Deborah S. Cornelius amerikai történész életének és pályafutásának kulcsmozzanata volt, amikor 1957-ben európai körútja során magyar menekültekkel találkozott az edinburghi, majd a bécsi egyetemen. A Yale-en, majd később a Rutgers-en is huszadik századi magyar témát választott szakdolgozata, illetve doktori dolgozata témájául.

A szerzőnek csak részben tudunk igazat adni akkor, amikor még mindig tabunak számító témákról és a propagandisztikus kommunista történetírás változatlan ideológiai kontrolljáról ír. Amíg ez az 1944 utáni időszakot, kiemelten a magyar ellenállás és embermentés, a kommunista hatalomátvétel, vagy az 1956-os forradalom történetét tárgyaló és értékelő történeti irodalomra valóban igaz is lehet, addig a Horthy-korszakról, különösen annak külpolitikájáról már korábban is készültek mind a mai napig használható és érvényes monográfiák, elegendő itt például Juhász Gyula, Joó András, Ránki György, Romsics Ignác és Szakály Sándor megkerülhetetlen munkáira utalnunk.

Deborah S. Cornelius jól megírt, jól felépített és tagolt, a szakirodalmat és a memoárirodalmat is megfelelő módon feldolgozó munkájában zavarbaejtően kevés magyarországi levéltári forrás felhasználásával dolgozik – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárára tévesen Hess Archives-ként hivatkozik –, a Teleki által képviselt non belligerence („nem hadviselő fél”) és a Kállay által végrehajtott successive dissociation („fokozatos elkülönülés”) politikájának elemzéséhez és értékeléséhez mindenképpen hasznos lett volna az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a Hadtörténelmi Levéltárban hozzáférhető bőséges források megismerése, feldolgozása és kötetbe való beépítése.

Deborah S. Cornelius jól látja a külpolitikai kényszerpályán mozgó ország óvatos, de nyilvánvalóan egy irányba mutató intézkedéseit, miszerint a két háború közötti, a fájdalmas, megalázó és méltánytalan trianoni békét kiigazítani igyekvő, a huszas és a harmincas években leginkább az ola-